

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42:373.74:25:811.162.1'373.74

Primljen 05. 01. 2006.
Prihvaćen 12. 02. 2006.

POTEŠKOĆE U PREVOĐENJU FRAZEMA (NA PRIMJERIMA HRVATSKIH I POLJSKIH FRAZEMA)

*Ivana Vidović-Bolt **

Filozofski fakultet, Zagreb

Jedno od temeljnih obilježja frazema svakako je otežana mogućnost njihova prevođenja. Iz prijevoda hrvatskih i poljskih književnih djela izdvojeni su frazemi prevedeni potpunim ili djelomičnim ekvivalentom, odnosno kalkom ili rečenicom bez frazeološkoga obilježja.

Ključne riječi: *frazem, frazeologija, desemantiziranost, ekvivalencija.*

0. Osnovna obilježja frazema¹ su čvrsta struktura, reproduktivnost, formalno ustrojstvo, idiomatičnost, slikovitost, ekspresivnost i konotativno značenje, metaforičnost i otežano prevođenje na drugi jezik.

1. Otežano prevođenje podrazumijeva nepostojanje odgovarajućeg ekvivalentnog frazema u jeziku na koji se frazem prevodi. Ekvivalentni frazemi mogu biti potpuni ili djelomični. Potpuno ekvivalentni frazemi imaju isti leksički sastav, gramatičku strukturu, identično značenje i istu sliku, dok se različitost kod djelomično ekvivalentnih frazema ogleda u leksičkom sastavu i gramatičkoj strukturi (Fink 1994:144). Mogućnost uključenja frazema u potpuno identičan kontekst najpouzdanija je potvrda njihova ekvivalencijskoga odnosa.

Poteškoće u prijevodu nastaju kad se: a) frazem J1² može prevesti samo frazemom J2 koji se strukturom razlikuje od frazema J1 jer J2 nema strukturno isti frazem (*kwiczeć jak zarzynane prosię– skviči kao prase kad ga kolju*), b) frazem J1 može prevesti samo frazemom J2 čija je slika različita od slike frazema J1, ali je identične strukture (*star kao Biblija – <stary> jak mumia egipska*), c) frazem J1 ne može prevesti frazemom jer ne postoji približni frazeološki ekvivalent niti je semantički talog prepoznatljiv govornicima ciljnog jezika (*kura domowa, Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba*).

2. Iako teorija prevođenja uglavnom ne izdvaja frazeme kao problem, Ivir (1985: 129–132) ih ne zaobilazi i savjetuje da se frazem, u slučajevima kad frazem jednog jezika ne pronalazi odgovarajući ekvivalent doslovno prevede, napravi kalk ili da se sastavi neutralna

* Ivana Vidović-Bolt, Filozofski fakultet, Zagreb, e-mail: ividovic@ffzg.hr

parafraza koja će prenijeti originalno značenje, ali bez frazeološkoga obilježja. Poljski frazem *kura domowa* svjedoči o težini prevoditeljskih muka jer u hrvatskom jeziku ne postoji ekvivalentan frazem ili odgovarajuća sintagma. Njime se opisuje ženska osoba koja se potpuno posvetila obitelji, podredila željama svojih ukućana i zanemarila vlastite potrebe. Doslovni prijevod glasi 'kućna kokoš', ali bi zbog obilježja gluposti svojstvenog ovoj životinji u hrvatskom jeziku potpuno izmijenio značenje.

3. Frazemi koncepta³ 'pijanstvo' uvršteni u *Rječnik poredbenih slavenskih frazema*⁴ pokazuju da je poljska poredbena frazeologija oskudnija frazeološkim jedinicama toga koncepta nego hrvatska, što upućuje na moguće poteškoće u prevođenju frazema. Primjera radi, u hrvatskom jeziku na pijanu osobu ukazuju pridjevski poredbeni frazem *pijan kao deva* i glagolski poredbeni frazemi *napiti se kao deva* i *piti kao deva*. Dakle, hrvatska poredbena frazeologija sadrži tri frazema istoga značenja i s istom slikom (i sastavnicom), ali različite strukture, dok poljski jezik ne bilježi frazeme koji bi se u značenju, strukturi i slici podudarali s hrvatskima. Kako onda prevesti frazeme iz sljedećih rečenica: „*Sreli smo Lovru na Trgu, on s flašom u ruci i pije kao deva! Vjeruj mi, on se doista napio kao deva!!! Nikad ga nisam vidio pijanoga, a kad tamo – pijan kao deva! Uopće nas nije prepoznao, oteturao je do zdenca i tamo jedva sjeo.*”? U tom slučaju prevoditelj mora ponajprije brinuti o značenju frazema, potom njihovoj strukturi i naposljetku o slici, tj. semantičkom talogu frazeoloških jedinica. Kako u poljskom jeziku ne postoji frazem sa sastavnicom 'deva', prevoditelj se treba odlučiti za strukturno ekvivalentan frazem s nekom drugom sastavnicom, npr. zoonimskim sastavnicama *smok* ili *bydle*.

4. Prijevod frazema najbolji je pokazatelj ekvivalencijskih odnosa između frazema dvaju jezika. Nema sumnje da rječnik poput spomenutog *Rječnika poredbenih slavenskih frazema* uvelike olakšava posao, ali istodobno ne isključuje mogućnost poteškoća i dvojbi oko izbora odgovarajućeg ekvivalentnog frazema jer nijedan rječnik ne može obuhvatiti sve frazeme jednoga jezika. Svakako je lakše prevođenje onih frazema čija je slika općenitija i širem krugu ljudi poznatija, a nije usko vezana uz određeni kulturološki i nacionalni kontekst pa je veća vjerojatnost da određeni frazem pronalazi svoj ekvivalent i u drugom jeziku⁵.

5. Osim frazema svojstvenih određenom nacionalnom i kulturnom kontekstu (*ubierać się (wyglądać) jak za króla* *Ćwieczka, ispraviť krivú Drinu* i sl.), poseban problem predstavlja prevođenje dijalektalnih frazema i frazema koji sadrže jednu ili više sastavnica nekog dijalekta ili žargona, kao npr. *spustiti rolo na menzu, dati brokvu komu, biti u bedu* itd. Često se u prijevodnoj literaturi susrećemo s fusnotama u kojima prevoditelji pokušavaju dočarati sliku iz izvornika i tumače značenja teško prevedivih sintagmi i frazema. Međutim, takav pokušaj približavanja originala čitatelju uglavnom odvlači pozornost i ometa čitanje.

6. Frazeolozi redovito ističu važnost slike koja je ujedno i značenjski signal. Kako je slika, uz značenje, vrlo važna i kod prevođenja frazema, možemo reći i da je odgovarajući, potpuno ili djelomično ekvivalentan frazem, zapravo zamjenski frazeološki preslikač.

Istodobno je i prijevod svojevrsna kopija odnosno reprodukcija, ponovni uradak koji u određenoj mjeri može odstupati od originala, ali ne smije narušavati tok misli i slijed slika te poruke i značenja koja one nose. Međutim, u prevođenju nekih frazema u prvi se plan stavlja njihovo značenje (Tabakowska 1995:31), zajedno sa strukturnim oblikom koji svakako valja poštivati ako to dopuštaju frazemi drugoga jezika, a slika se posve ili djelomično zanemaruje jer ciljani jezik ne sadrži istoznačni frazem s identičnom slikom. Takvi su i ekvivalentni frazemi *mršav (tanak) kao čačkalica* i *chudy (cienki) jak patyk (patyczek)* kojima se ukazuje na mršavu osobu. Oba su frazema iste strukture, ali dok se u hrvatskom frazemu mršava osoba uspoređuje sa čačkalicom, u poljskom se uspoređuje s prutom (prutićem). Isti je slučaj s pridjevskim poredbenim frazemima *dobry jak anioł* i *dobar kao duša* kojima se opisuje jako dobra osoba, ali je u poljskom zastupljena slika anđela, a ne duše kao u hrvatskom.

7. Iz nekoliko prevedenih hrvatskih i poljskih prozних djela odabrali smo primjere s frazemima radi analize njihova prijevoda na strani jezik. U prvoj je skupini hrvatski eliptični frazem preveden metaforom, u drugoj su frazemi prevedeni frazemima od kojih se neki razlikuju u strukturi odnosno u slici, a u trećoj je frazem preveden sintagmom, ali je slika potpuno prenesena.

7.1.

► A Petar je prava gromada, **kao gora**. (K. Mićanović¹, 85)

● A Piotr jest prawdziwą masą, **jak góra**. (K. Mićanović¹, 115)

Frazem *kao gora* elipsa je hrvatskoga frazema *visok kao gora* kojim se ukazuje na visoka muškarca. U spomenutom *Rječniku* Ž. Fink Arsovski kao ekvivalent naveden je frazem *wielki jak dąb*. Očito je da se prevoditelj radije odlučio za doslovan prijevod kako bi autentično prenio sliku.

7.2.

► Ali sada su prestala sva pitanja, spuštam se na metalnoj sajli, nekada smo govorili, **slobodan kao ptica**. (M. Mićanović, 104)

● Ale już koniec z pytaniami, zjeżdżam po metalowej linie – jak to się kiedyś mówiło – **wolny jak ptak**. (M. Mićanović – u tisku)

Oba su frazema pridjevska i poredbene strukture, imaju isto značenje i istu sliku. Budući da udovoljavaju svim kriterijima potpune ekvivalencije, prevoditelj nije imao nikakvih dvojbi u vezi s prijevodom frazema.

► W myślach podawałem piłkę na lewe skrzydło do Szymka, a on **pędził jak burza**, kiwając obrońców na lewo i prawo.... (P. Huelle, 65)

● U mislima sam loptu dodavao na lijevo krilo do Szymeka, a on je, zaobilazeći braniče lijevo i desno, **jurio kao munja**, ali iz vida nisam ispuštao Weisera i Elku. (P. Huelle, 61)

Oba su frazema glagolska i poredbene strukture te istog značenja. Slika im je različita, ali kako u hrvatskom jeziku ne postoji frazem istoga značenja sa sastavnicom *oluja*, prevoditelj se odlučio za frazem sa sastavnicom *munja*. Značenje obaju frazema je isto, struktura im je

identična, a imenička sastavnica hrvatskoga frazema je prihvatljiv zamjenski preslikač.

► Na podwórku pani Korotkowa rozwiesiała bieliznę, wiedzieliśmy, że jej mąż pracujący w stoczni wróci tego popołudnia **pijany w sztok**, bo to dzień wypłaty. (P. Huelle, 39)

• Na dvorištu je gospođa Korotkowa vješala rublje. Znali smo da će se njezin muž, radnik u brodogradilištu, to poslijepodne kući vratiti **pijan kao zemlja**, jer je to bio dan kad se dobivala plaća. (P. Huelle, 35)

Poljski imenički frazem *pijany w sztok* preveden je hrvatskim pridjevskim poredbenim frazedom *pijan kao zemlja*. S obzirom na kontekst i leksičku sliku, različitost frazema prema kategorijalnom značenju ne narušava ekspresivnost frazema. Kao drugo moguće rješenje javlja se frazem *mrtav pijan* koji bi po svojoj strukturi bolje odgovarao poljskom prijevodu.

► Ale w końcu postarali się, każdy z osobna, ojciec wrócił do sklejanja kapelusza w nocy, już sam na sam ze sobą musiał dowieść, że **nie rzuca słów na wiatr** (...) (W. Kuczok, 98)

• Ali, na kraju su se potrudili, svaki posebno, otac se vratio sljepljivanju šešira po noći, morao je sam sebi dokazati da **ne baca riječi u vjetar** (...) (W. Kuczok, 71)

Frazemi su identične glagolske strukture, istoga rasporeda sastavnica, istoga značenja i iste slike i time skupini potpuno ekvivalentnih frazema. Budući da su navedeni s negacijom, prva imenička sastavnica u poljskom jeziku stoji u genitivu množine, a ne u akuzativu kao u hrvatskom.

7.3.

► - Żeby tylko o to chodziło, chłopcy, chłopcy. Mój Boże, co ja z wami mam – ale nie dokończył, bo M-ski spojrział na niego groźnie i dyrektor umilkł **jak za dotknięciem różdżki**, a mundurowy pytał dalej (...) (P. Huelle, 83)

• Da je samo to, dečki. Bože moj, što ću ja s vama – ali nije dovršio jer ga je M-ski prijeteći pogledao i direktor je ušutio **kao da ga je dodirnuo čarobnim štapićem**, a uniformirani je pitao dalje (...) (P. Huelle, 78)

Kanonski oblik poljskoga frazema glasi *jak (jakby) za dotknięciem (na skinienie, za skinieniem) czarodziejskiej (czarnoksiężskiej) różdżki*, a njegovo frazeološko značenje 'iznenada, naglo'. Značenje poljskoga frazema je 'iznenada, naglo', ali kako frazem nema svoj ekvivalent u hrvatskom jeziku, u prijevodu je kao najbolje rješenje iskorištena mogućnost gotovo doslovnoga prijevoda, čime se nije narušila slika iz izvornika.

8. Posebno izdvajamo frazeme iz još neprevedene hrvatske proze, oko kojih će prevoditelji sigurno imati velikih dvojbi. Njima se mogu pridodati i spomenuti frazemi koji se rabe gotovo isključivo u standardnom jeziku (nacionalni frazemi – *kura domowa, od Kulina bana*) ili dijalektu odnosno govoru (*podaj dite materi, strefiti u glavu koga* itd.) za koje nismo pronašli potvrde u prevedenoj proznoj literaturi.

► – A, **namučili smo se kao Isusi** – rekao je otvarajući vrata. – A ti, dobar si, jesi, ali, vodniš, previše vodniš. (K. Mićanović²)

► Da je njemu samo jedan dan vlast u rukama popravio bi sve što su ovi nesposobnjakovići, mutikaše i pokvarenjaci upropastili i svi bi uživali **ko miševi u bumbaku**, je li tako, pita, je li tako? (S. Karuza, 26)

U prvom je rečenici frazem čija se imenička sastavnica javlja u jednini, gotovo nikad u množini, ali ju je autor, očito želeći naglasiti napor, zapisao u množini. Frazem druge rečenice pripada dijalektalnoj frazeologiji jer se uglavnom koristi u određenom regionalnom području.

ZAKLJUČAK:

Provedena analiza frazema svjedoči o otežanosti prijevoda frazema i poteškoćama s kojima se prevoditelji suočavaju. Najviše je poteškoća s frazemima koji nemaju svoj ekvivalent u jeziku primatelju jer pripadaju skupini nacionalnih odnosno dijalektalnih frazema čije su sastavnice ili semantički talog nepoznati govornicima jezika na koji se prevode. U takvim slučajevima prevoditelj odabire način prijenosa slike pa se može odlučiti za doslovan prijevod frazema, prijevod frazemom istoga značenja s izmijenjenom slikom ili pak sintagmom bez frazeoloških obilježja (usp. Ivir 1985:129–132). Kod prevođenja frazema svakako je najvažnije zadržati značenje, sačuvati strukturu frazema i pokušati prenijeti sliku frazeološke jedinice jezika originalnog teksta.

LITERATURA

- Basaj, M. (1985). Z problematyki europeizmów frazeologicznych, u: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej II*, Warszawa: PAN., 73–82.
- Fink-Arsovski, Ž. (1994). *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija (rukopis). Zagreb: Filozofski fakultet.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Ivanetić, N. i U. Karlavaris-Bremer (1996). Faule Grete i mila Gera. O prevođenju kulturnospecifičnih frazema. Zbornik HDPL “Prevođenje: suvremena strujanja i tendencije”, 487–503.
- Ivir, V. (1985). *Teorija i tehnika prevođenja*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Katičić, R. (1992). *Jezikoslovni zapisi o prevođenju*, u: Novi jezikoslovni ogledi, Zagreb: Školska knjiga, 189–203.
- Kryžan-Stanojević, B. i Mateusz-Milan Stanojević (2005). Przetłumaczalność polskiej

dokonaności na język chorwacki (na przykładzie tłumaczenia książki Hanny Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem*). u: *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, tom II, (ur. Alicja Pstyga), Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Menac, A. (1970/71). O strukturi frazeologizma. *Jezik*. XVIII, 1. 1–4.
- Menac, A. (1972). Svoje i posuđeno u frazeologiji. *Strani jezici*. 1, 9–18.
- Tabakowska, E. (1995). Językoznawstwo kognitywne w teorii i praktyce przekładu: oleodruk i symfonia na dwa fortepiany. Zbornik radova *Między oryginałem a przekładem*. Kraków: Universitas.
- Tabakowska, E. (2001). *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. Kraków: Universitas.
- Wojtasiewicz, O. (1996). *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa: TEPIS.

Rječnici:

- Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Bąba, S. i J. Liberek (2001). *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa: PWN.
- Fink-Arsovski, Ž.. *Rječnik poredbenih slavenskih frazema*. Zagreb: Naklada Ljevak. (u tisku)
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, A., Ž. Fink-Arsovski i R. Venturin (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac, A. i N. Pintarić (1992). *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku FF.
- Skorupka, S. (1989). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Szymczak, M. (1993). *Słownik języka polskiego I–III*, Warszawa: PWN.

Izvori:

- Paweł Huelle: *Gdje je David Weiser?*, Naklada MD, Zagreb 2005.
- Paweł Huelle: *Weiser Dawidek*, Słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2003.
- Senko Karuza: *Vodič po otoku*, Naklada MD, Zagreb 2005.
- Wojciech Kuczok: *Gnój*, WAB, Warszawa, 2003.
- Wojciech Kuczok: *Glib, Disput i HFD*, Zagreb 2005.
- Krešimir Mićanović¹: *Vrtlar*, Naklada MD i Meandar, Zagreb 1994.
- Krešimir Mićanović²: *Treba se kretati*, Naklada MD, Zagreb 2004.
- Krešimir Mićanović¹: *Ogrodnik*, Agram, Lublin 2003.
- Miroslav Mićanović: *Trajekt*, Meandar, Zagreb 2004.
- Miroslav Mićanović: *Prom* (u tisku).

(Footnotes)

¹ Frazemi su ustaljeni izrazi, sastavljeni od dviju ili više riječi, a značenje im ne proizlazi uvijek iz značenja sastavnih dijelova (Menac 1972:9).

² Polazni jezik odnosno jezik s kojega se frazem prevodi označavamo kao J1, a ciljni jezik, tj. jezik na koji se frazem prevodi kao J2.

³ Pojam koncept pripada terminološkom instrumentariju kognitivne lingvistike.

⁴ *Rječnik poredbenih slavenskih frazema* Željke Fink Arsovski (u tisku) sadrži oko 600 poredbenih frazema hrvatskoga jezika i njihove ekvivalente u bugarskom, češkom, makedonskom, poljskom, ruskom, slovačkom, slovenskom i ukrajinskom. Polazni jezik je hrvatski.

⁵ Takvi su internaciolni frazemi antičkoga ili biblijskoga porijekla, npr. *trojanski konj*, *Ahilova peta*, *kula babilonska* itd

PROBLEMS IN TRANSLATIONS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS (EXAMPLES OF CROATIAN AND POLISH IDIOMATIC EXPRESSIONS)

Summary

One of the basic characteristics of idiomatic expressions is that they are very difficult to translate. We took a number a Croatian literary works translated into Polish, and vice versa, and singled out idiomatic expressions which were translated with full or partial equivalents.

Keywords: *idiom, phraseology, desemantization, equivalence.*